

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ТВОРЧИСТЬ М. РУДЕНКА У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано науково-фантастичні та художні романи М. Руденка і доведено, що твори належать до жанру філософського роману. Аналіз основних філософських ідей М. Руденка показує, що митець у своїх творах понад усе ставить Людину. Основна тема художніх творів автора – пошук сенсу людського існування. У науково-фантастичних романах автора реалізація філософських ідей проходить як апологія авторської філософської теорії. Окремим питанням розглянуто філософську працю М. Руденка «Гносис і сучасність», де автор подає на розсуд читачеві власну філософську теорію світобудови.

Ключові слова: екологічна криза, матерія, монада, науково-фантастичні романи, пантеїстичний світогляд, світовий розум, сенс людського існування, субстанція, філософські проблеми.

Постановка проблеми. Великі філософські дебати у XX столітті навряд чи можна було б повністю абстрагувати від історичного та культурного контексту, в якому вони велися. Всі події, що відбувалися у культурному та суспільному житті тієї епохи не могли не позначитися на світобаченні письменників, поетів, культурних діячів. Творчість М. Руденка є прикладом плідного поєднання талантів письменника та філософа. Творчий доробок М. Руденка вражає багатогранністю, глибиною філософських проблем, актуальністю порушуваних питань та потужно впливає на літературний та культурний дискурс XX та XXI століть.

Не всі філософські погляди вченого викладено ним в окремій системній праці, проте їх можна вважати системою при детальному розгляді його творчості. Відтак, перед нами постає необхідність осмислення та аналізу інтелектуального доробку М. Руденка у контексті його філософських пошуків та рефлексій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу творчості Миколи Руденка зверталися О. Бровко, О. Бондаренко, О. Галич, О. Неживий, М. Павлишин, М. Слабошпицький та ін. У їхніх працях основну увагу зосереджено на дослідженні та аналізі творчості митця з погляду тематики творів, авторської концепції буття, поетики, жанрової природи. Значно менше йдеться про фізіократичні концепції, економічні, філософські художні репрезентації та ін.

Мета статті – здійснити аналіз основних філософських ідей М. Руденка, які дають можливий шлях вирішення проблем, що постають перед людством сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Основна філософська проблема у творах М. Руденка – це рефлексія людського буття, сповненого суперечностей, ускладнень, таємниць. Автор бачить і зображає світ не сам по собі, а як оселю людського життя, що є відправною точкою філософської свідомості. У його творах відображено вічні й вищі інтереси особистості, потреби й сподівання людини, її розум і культура. А філософські поняття і проблеми утворюються і вирішуються в точці перетину реального і художнього, суцього і належного, наявного і бажаного. Філософські проблеми стосуються не просто природних об'єктів, міфів чи релігійних уявлень, а передусім ставлення до них людини через героїв творів. Тому стає зрозуміло, що митець понад усе ставить Людину. Вона мусить втручатися в повне зло та нісенітницю життя, бунтувати проти наявного в житті абсурду, поборювати відчай, виконувати свій обов'язок.

Усі ці питання гостро висвітлено в романі «Орлова балка», за який у 2003 році автору присуджено Державну премію України ім. Т. Шевченка в галузі літератури. Це твір, який розкриває масштабність думок автора. Особливість «Орлової балки» виявляється в тому, що ще в 70-ті р.р. ХХ ст. автор демонструє свій пантеїстичний, антикомуністичний світогляд, не тільки показуючи, як головний герой через життя у тоталітарному суспільстві стає спочатку хворим на алкоголізм, далі – наркозалежним, а й зважився на пряму критику тогочасності: *«Цікаве поєднання!.. Господь Бог і героїні... А проте нормально. Під сучасну пору так воно і мусить бути»* [6, 345].

У романі «Орлова балка» головний герой – молодий художник Володимир Таран. Перед читачем постає творча особистість, яка шукає своє місце у житті, в мистецтві, розмірковує над глобальними філософськими проблемами світобудови, сенсом людського існування, вартісними для людини речами. Він має слабкості, що не притаманні «соцреалістичному герою»: алкоголізм, відсутність робітничої професії, читання філософських творів, віра в Бога, у нього досить складні стосунки з жінками. Він – творча особистість, *«його світобачення можна схарактеризувати як гілозоїзм. Або пантеїзм, що фактично те ж саме»* [6, 54].

Відповідно, основна тема роману – пошук сенсу людського існування. Взявши головним героєм художника, М. Руденко звертається до проблеми естетичного характеру – взаємодії мистецтва й тоталітарної дійсності. Тому таке важливе місце в романі посідає аналіз естетичної позиції художника Володимира Тарана.

М. Руденко в образі Володимира Тарана показує проблему співвідношення внутрішньо вільної людини й духовного середовища, у якому митцю важко існувати. Він не може творити на замовлення, а вільно працювати немає можливості. Але, не дивлячись на вплив із-зовні, власна

позиція Володимира Тарана чітко окреслена – пошуки способу гармонійного злиття із Всесвітом, пошуки загальнолюдських моральних цінностей. У романі «Орлова Балка» автор пропонує нам свій тип ідеальної людини, яка зростає, не втрачаючи своєї гідності, серед оточення, де панує підміна понять та істинних цінностей. *«Він був із тих людей, з яких ніби сама природа здирає шкіру і випускає у світ для того, щоб навіть дотик вітру породжував глибокі струси в їхньому єстві. Суспільству такі люди потрібні не менше, ніж залізні солдати...»* [6, 95]. Проте у суспільстві, що рухалося до комунізму, такі особистості не були потрібні.

Тому для молодого художника немає іншої реальності, крім тієї, яку він створює сам: *«Душа у нього скаламучена. Своєї істини душукується»* [6, 4]. Однак пошук головним героєм самого себе пролягає через терни свідомості й складні життєві ситуації. Умови існування української інтелігенції вимагали змін, і свідченням цього є те, що Володимир створює геніальні полотна тільки тоді, коли працює не на замовлення, а за велінням серця.

Про роман «Орлова балка» Микола Руденко пише: *«Це була моя остання спроба узгодити нове світобачення з вимогами соцреалізму... Переконавшись, що реалістичних романів писати не можна, взявся за фантастику...»* [6, 3].

М. Руденко свідомо використовує наукову фантастику як засіб виховання і пропаганди, оскільки романи цього жанру є вагомим засобом перетворення світу. У його науково-фантастичних романах «Чарівний бумеранг», «Ковчег Всесвіту», «Син Сонця – Фаетон» реалізація філософських ідей автора проходить як апологія авторської філософської теорії.

За твердженням А. П. Лукашина, *«якби не «політика», через яку ім'я М. Руденка було викреслено із бібліографій і довідників, письменник, імовірно, був би співзвучний із «молодогвардійською» науковою фантастикою к. 70-х-поч. 80-х років. Його головний науково-фантастичний твір – космічна феєрія «Чарівний бумеранг» являє собою літературну обробку ідей Е. Денікена та інших авторів гіпотези про богів-астронавтів», що висадилися на Землю в давні часи (після загибелі їхньої планети – Фаетона); у потрактуванні М. Руденка прибульці ще й підштовхнули земну еволюцію»* [2, 489].

Жанр наукової фантастики дозволяє авторові ввести в текстову тканину романів власне потрактування міфів про створення людства, виникнення рас, прибульців з Космосу, Атлантиди. М. Руденко пояснює ці міфи втручанням в історію розвитку земної цивілізації космічних прибульців, які в своєму розвитку випередили людство, і були засновниками людських рас на Землі. Згідно з цією теорією, людська цивілізація не може походити від людиноподібних мавп, тому він ділиться з читачем власною художньо опрацьованою теорією, у яку органічно включає декілька міфів.

У всіх трьох названих науково-фантастичних романах автор створює власну модель людського суспільства. Ці утопічні моделі мають багато

спільного. У всіх названих романах людство не змогло зберегти Землю від екологічної небезпеки, не зуміло побудувати демократичне громадянське суспільство. У романі «Ковчег Всесвіту» М. Руденко дає можливість жителям астероїда створити нове ідеальне суспільство, без зброї, влади. Добрі наміри мають наукове підґрунтя: влада на астероїді зосереджена в руках учених, а не політиків. Автор взагалі відкинув будь-яке політичне життя суспільства. Основою благополуччя жителів астероїда стала відміна приватної власності, політичного життя, на астероїді немає грошей, тюрем, злочинів. Усе це має дещо схожі риси з життям населення Гітлодії («Утопія» Томаса Мора). Це майже утопічне суспільство. Автор робить спробу створити суспільство, де будуть враховані й задоволені основні потреби кожного члена цього суспільства.

У романі «Чарівний бумеранг» та «Син Сонця – Фаетон» автор створює модель подібного, утопічного суспільства шляхом утворення Материка Свободи з тих, хто тікав від тиранії Безсмертного, де розум, досвід і знання не помирають разом з людиною, а заносяться в загальний всепланетний комп'ютер для того, щоб всі мали доступ до знань. Як бачимо, цей варіант передачі знань та досвіду схожий на сучасну мережу Інтернет. Проте, якщо в сучасному суспільстві виникають питання щодо інтернет-культури, то фаетонці (аборигени планети Фаетон) етичних проблем користування мережею не знають. Цей вселюдський розум працює тільки для задоволення потреби в знаннях, для передачі позитивного досвіду. У створеному автором утопічному суспільному устрої немає уряду, є Рада Сивоголових, яка обирається на один оберт (літочислення на Фаетоні ведеться не в роках, а в обертах). *«І взагалі не має ніякої влади над жодною людиною. ... Пантеон Розуму, – тобто спільний розум усіх живих і мертвих, – становить керівну силу Материка Свободи. Рада Сивоголових є лише виконавчим органом Пантеону, його крилами серед людей. Кожен громадянин може легко перевірити, діють її члени згідно з волею Пантеону чи за власним розсудом»* [7, 175]. Таким чином, окремий розум у суспільстві не помирає, а розвивається, збагачується. Таке моделювання людського суспільства є досить умовним, утопічним. Тому автор сам підводить читача до висновку: *«Форми абсолютної влади на диво різноманітні. Владолюбство міняє відтінки й забарвлення, мов хамелеон. Подекуди воно спричинилося до виродження цілих народів. ... Але на більшості планет переміг Колективний Розум. ... Там панувала вільна творча думка, рівність і братерство»* [7, 182].

Як приклад спроектованого М. Руденком суспільства можна назвати явище «good society», запропоноване А. Маслоу в праці «Мотивація й особистість». А. Маслоу визначив «good society» як суспільство, яке має на меті задовольнити основні потреби своїх членів такою мірою, щоб кожен з них міг досягнути вищого щабля в піраміді потреб. Хоча після появи роботи А. Маслоу пройшло вже півстоліття, структура людських потреб засадничо не змінилася. У теорії А. Маслоу та М. Руденка є багато спільних рис.

Не останню роль в названих романах відведено проблемі мотивації людської діяльності: Що спонукає людину до дії? Яка структура спонукальних мотивів? Для більшості соціальних теоретиків та філософів політики й права, факт ціннісного плюралізму став приводом для серйозних роздумів над питанням: «Чи можливе спільне солідарне життя в ситуації, коли в одному життєвому просторі співіснують індивіди й соціальні групи з протилежними ціннісними уявленнями?» Для М. Руденка, як і для Джона Ролза (праця «Теорія справедливості»), справедливість полягає в тому, щоб була дотримана рівність індивідів за умови збереження їх волі та свободи. Автор показав, що коли жителі астероїда чи Фаєтону були розрізнені між собою, їх свобода і воля були приглушені владою Президента чи Безсмертного, соціальний конфлікт був неминучий.

У романах порушена проблема екологічної кризи, яку людству вдалося вирішити ціною неймовірних зусиль. Потрібна була катастрофа, апокаліпсис, щоб зрозуміти: *«Національне й загальнолюдське виступали в єдності, як мікрокосм і макрокосм. ...Земляни зрозуміли: розквіт їхньої економіки залежить не від надмірної індустріалізації (вона має бути елементарно достатньою), а від розвитку земних джерел фотосинтезу»* [5, 204–205].

Автор порушує такі філософські проблеми як існування світового розуму, пошуків місця людини у Всесвіті, релігійні питання та, звісно, проблему боротьби добра і зла. «В ім'я чого і як жити?», «Як зробити життя мудрим і щасливим?», «Як належить людині розпочати і гідно завершити свій життєвий шлях?» – ці питання постійно стоять перед героями творів М. Руденка. Філософську тематику науково-фантастичних романів безперервно живить критичний дух допитливості, постійна внутрішня стурбованість героїв, які відчувають й усвідомлюють невідповідність своїх знань і уявлень про світ, природу, людину, культуру, техніку вимогам часу. Вічний неспокій філософських пошуків спричинює дух занепокоєння, сумнівів, незадоволення, потягу до подолання, спротиву, надії та очікування кращого, досконалішого. Тому герої романів не здаються в складних життєвих ситуаціях, прагнуть до самовдосконалення, знаходять гармонію з Всесвітом, а через неї – із самими собою.

Окремим питанням у романі «Ковчег Всесвіту» є філософські роздуми про Галактичну Монаду. Для героїв твору Галактична Монада уявляється в образі Вселенської Матері (чи Бога), вона уособлює в собі Незрівнянну Могутність, Світову Любов, Невмируще Життя. Це той жаданий і недосяжний ідеал любові, мудрості й космічної правоти, який визначить правоту одних і неправедність інших, згармонізує життя, внесе порядок у людські душі та земну цивілізацію. Бог є любов, любов узагалі, певна чиста любов, піднімаючись до якої, людина починає жити в цій атмосфері любові й здатна полюбити людину, тварину, навколишнє середовище. *«Галактична Монада не схожа на Сонце. Вона була напівпрозора – золотаве сяйво кулястої форми в оточенні зірок, які, мабуть, дуже швидко рухались. ... Велике щастя його споглядати, бо від нього струмувала сила, яку можна*

назвати Любов'ю. Та Любов – не саме лише високе почуття. То було щось незмірно більше: Любов як Особа, як Мати Всесвітньої Любові. Прокіп несхибно відчував: це почуття випромінювалося саме звідти, неживу речовину перетворювало на живу, людській душі даруючи натхнення, незрячого роблячи зрячим» [5, 206].

У текстову тканину романів «Чарівний бумеранг» та «Син Сонця – Фаетон» автор включив роздуми про Матерію та Субстанцію. Це не нова тема для автора. Вона детально вивчена та обговорюється автором у «Енергії прогресу». За переконанням М. Руденка, «у світі немає і не може бути кількох субстанцій» [4, 37]. І цією Субстанцією є Космічне Світло, що створило життя на Землі [4, 40]. Матерію автор трактує так: «це не предмет, не маса, навіть не планета. І навіть не галактика. Матерія – це ота нескінченна глибинність, яка веде наші пізнання від поверхні предмета до його Субстанції» [7, 101]. Ліричні відступи про Матерію і Субстанцію являють собою важливий елемент текстової тканини, що репрезентують собою авторські погляди на життя у Всесвіті.

Спираючись на енциклопедичну статтю, де жанр філософського роману характеризується як «художній нарратив філософського змісту, в якому відповідні поняття видозмінені в образи, розповідь, набирають емоційної переконливості, жвавості» [3, 535], то науково-фантастичні романи М. Руденка повністю відповідають даному визначенню, бо це художні твори, написані у формі роману, в сюжетах чи образах яких певну роль відіграють філософські концепції. Обов'язковою ознакою філософського роману В. Агеносов називає наявність філософської ідеї і конструювання такого сюжету, в якому значення мали б не розвиток подій або розкриття характерів, а можливість перевірити ідею через образи [1, 34]. Тобто композиція такого роману підпорядкована розгортанню ідеї-сюжета, що є визначальною рисою науково-фантастичних романів М. Руденка. Для поезики філософського роману, як і для науково-фантастичних романів М. Руденка, характерні умовність, експериментальність сюжетних епізодів, параболічність художнього мислення, парадокси, введення фантастичних образів і ситуацій, поява персонажів, через які проголошуються певні філософські ідеї.

Названа вище «Енергія прогресу» є найповнішим виданням творів М. Руденка в галузі фізичної економії, заборонених до публікації у Радянському Союзу. Однією зі складових «Енергії прогресу» є розділ «Гносис і сучасність», який Р. Татчин, доктор фізики Стенфорського університету США назвав «...філософською працею, котра в своїй основі має розгалужений фізико-математичний апарат, до того ж далеко нетрадиційний. Можна навіть сказати: філософські і космологічні висновки тут народжуються із формул і рівнянь. Вони є вербальним оформленням спостережень і думок, висловлених фізико-математичною мовою» [4, 654].

Автор пояснює, чому «людина з літературними нахилами (поет, прозаїк), уже утвердивши себе в згаданих жанрах, неждано-негадано переходить до наукової діяльності» [4, 494]: М. Руденко переживає

світоглядну кризу, яка тривала близько семи років. Він шукав відповіді не лише на політичні питання: «мені треба було знати, яким він є насправді – той світ, у якому живе земне людство і за рахунок яких джерел воно існує» [4, 494]. За переконанням М. Руденка, людина повинна мати цільний світогляд, що має не лише соціальну складову, а й космічну. Якщо ці складові існують нарізно, то світогляд людини не можна вважати досконало сформованим.

Над вирішенням проблеми космології, першооснов буття працює багато вчених світу – фізиків, філософів, технологів та ін., але найбільшого успіху у висвітленні цих проблем досягнув М. Руденко. М. Курик, доктор фізико-математичних наук, професор стверджує, що М. Руденко створив «узагальнену, чітку наукову концепцію про Всесвіт, про Абсолют, про Духоматерію» [4, 502]. Головне досягнення автора полягає в тому, «що він розвинув науку про Монади» [4, 503]. Найменша Монада, за М. Руденком, належить електроніві, найбільша міститься у центрі Світобудови. Уперше поняття про Монаду ввів Піфагор, а М. Руденко створює цілісну картину буття від людського суспільства до Світової Монади. М. Курик відмічає, що автор вводить принципово нове поняття – структурну одиницю простору, яка і має назву «Монада» [4, 504].

Висновки. Проблемність філософських пошуків, авторська здатність виявляти та зображати суперечності людського буття, таємниці і загадки природи і міфу, психіки, процесу пізнання («знання про незнане») є найяскравішими характеристиками творчого доробку М. Руденка. Його художні твори можна віднести до жанру філософського роману, в якому відповідні поняття видозмінені в образи, розповідь, набирають емоційної переконливості, жвавості. Фізико-філософські пошуки М. Руденка є новаторськими, сміливими, проте мають чітке потрактування вченими-фізиками.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні філософського бачення архітектури Всесвіту М. Руденком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеносов В. В. Генезис философского романа: учебное пособие / В. В. Агеносов. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1986. – 131 с.
2. Энциклопедия фантастики: Около 1300 статей. / Под. ред. Вл. Гакова. – Минск : ИКО «Галаксис», 1995. – 694 с.
3. Літературознавча енциклопедія / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
4. Руденко М. Енергія прогресу. Гносис і сучасність: Метафізична поема. Публіцистика. Поема / М. Руденко. – К. : Журналіст України, 2008. – 716 с.

5. Руденко М. Д. Ковчег Всесвіту / М. Д. Руденко. – К.: Веселка, 1995. – 206 с.
6. Руденко М. Орлова балка: роман / М. Руденко. – К.: «Молодь», 2002. – 351 с.
7. Руденко М. Син Сонця – Фаетон : наук.-фантаст. роман / М. Руденко. – К. : Ярославів Вал, 2009. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

Ю. В. Логвиненко *Творчество М. Руденко в философском дискурсе XX века.*

В статье проанализированы научно-фантастические и художественные романы М. Руденко и доказано, что произведения являющегося принадлежат к жанру философского романа. Анализ философских идей М. Руденко показывает, что писатель в своих произведениях превыше всего ставит Человека. Основная тема произведений автора – поиск смысла человеческого существования. В научно-фантастических романах автора реализация философских идей проходит как апология авторской философской теории. Отдельным вопросом рассмотрено философский труд М. Руденко «Гносис и современность», где автор представляет на усмотрение читателю собственную философскую теорию мироздания.

Ключевые слова: *экологический кризис, материя, монада, научно-фантастические романы, пантеистическое мировоззрение, мировой разум, смысл человеческого существования, субстанция, философские проблемы.*

SUMMARY

Y. Logvynenko *Creativity M. Rudenko in philosophical discourse twentieth century.*

In the article explores the science-fiction novels and artwork N. Rudenko and proved that the works belong to the genre of the philosophical novel. Analysis of the main philosophical ideas of Rudenko shows the artist in his work above all became a man . The main theme of fiction author - search for the meaning of human existence. In science fiction novels by the realization of philosophical ideas is how the author's apology philosophical theory. Another issue deals with the philosophical work of M. Rudenko «Gnosis and Modernity», where the author takes the reader to the discretion of his own philosophical theory of the universe.

Key words: *environmental crisis, matter, the Monad, sci-fi novels, pantheistic worldview, global understanding, the meaning of human existence, substance, philosophical problems.*